

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛУ ВИХОВАННЯ (ЗА І.Я. ФРАНКОМ)

У статті розглянуто питання національного виховання та особливості формування ідеалу виховання; проаналізовано та систематизовано відомості щодо розуміння ідеалу виховання різними спільнотами; схарактеризовано ознаки ідеалу виховання для українського нації. На основі праць Івана Франка виокремлено чинники, що сприятимуть формуванню ідеалу національного виховання.

Ключові слова: нація, виховання, ідеал, ознаки, І. Франко.

The article deals with the issue of national education and the features of creating the ideal of education. The author analyses and systematizes the data regarding the understanding of the ideal of education by different nations. The essay also discusses the requirements for the ideal of education for the Ukrainian nation. Through an analysis of the works by Ivan Franko, the article identifies the conditions that contribute to the creation of the ideal of national education.

Key words: nation, education, ideal, features, I. Franko.

Національна ідентичність є однією з нагальних проблем українського суспільства. Актуалізація цього питання пов'язана з проголошенням незалежності України. Це зумовило сприятливі умови для формування української нації, інтеграцію до світового та європейського простору. Основними засобами визначення національної ідентичності є українська мова та культура. У дослідженнях, присвячених цій проблематиці, українській мові відведено роль етнозберігаючого чинника, генетичного коду нації, який поєднує минуле з сучасним і спрямований у майбутнє. Рівень розвитку національної мови відображає рівень розвитку самої нації та культури [7, с. 51]. Відповідно, вважаємо за доцільне зосередити увагу на особливостях національного виховання.

Історико-педагогічний контекст дослідження проблем виховання засвідчує, що питання ідеалу національного виховання є актуальним протягом усієї історії педагогічної думки та освіти. Проблема ідеалу перебувала в полі зору давньогрецьких філософів, педагогів: Платона та Аристотеля, ґрунтовний аналіз ідеалу наявний у працях І. Канта, Ф. Шиллера, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля та ін. Питання ідеалу виховання широко представлено в роботах українських педагогів: Г. Сковороди, С. Русової, Г. Ващенко, В. Сухомлинського та ін. Свідченням актуальності проблеми ідеалу виховання є дослідження О. Вишневецького, В. Москальця, П. Щербаня, Б. Ступарика, М. Стельмаховича та ін.

Національне виховання є основою культурно-історичного розвитку нації, а відповідно й особистості. Ставши одним із чинників духовного життя народу, виховання набуло індивідуальної форми, і як наслідок, кожна європейська етнічна група має свою унікальну виховну систему [5, с. 1]. К. Ушинський зазначав, що кожен народ має свій особливий ідеал людини, який відповідає його характеру, визначається його громадським життям, зумовлений його розвитком [1, с. 243]. Зважаючи на це, зазначимо про наявність ідеалу виховання в кожній виховній системі. За твердженням І. Франка накопичення та осмислення естетичного досвіду перетворює когорту людей у «величезну етнічну масу» – неповторний *«суцільний культурний організм, здатний до самостійного, культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відкіля б вона не йшла та при тім податний на присвоєння собі в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч яка сильна, держава не може остоятися»* [11, с. 404]. Зважаючи на вищенаведені слова І. Франка, зазначимо, що підґрунтям духовного відродження нації має стати власна правдива історія, що пронизуватиме серце і душу кожного українця, громадянина.

Розуміючи українську мову та культуру як етнозберігаючі чинники, в яких закодифіковано інформацію поколінь, ставимо за мету нашого дослідження систематизувати відомості щодо розуміння ідеалу виховання різними спільнотами; схарактеризувати ознаки ідеалу виховання для українського народу; на основі праць І. Я. Франка виокремити чинники, які сприятимуть формуванню ідеалу національного виховання.

Основним орієнтиром у системі виховання будь-якого народу є вироблений ним виховний ідеал – особливе уявлення про те, якою повинна бути людина [9, с. 149]. Слово «ідеал» грецького походження і означає «вид, образ, первообраз, уявлення, поняття». Ідеал – уявлення про взірець, розуміння якого залежить від мети виховання. Формування ідеалу в дітей необхідно розглядати як важливий аспект загального розвитку особистості дитини, її морального виховання [2, с. 139]. Виховні ідеали – це найважливіші компоненти духовності кожної особистості й усієї нації [6, с. 62]. Уявлення про ідеали формується віками, переходячи від покоління до покоління, зазнають доповнення й вдосконалення [9, с. 148].

Зазначимо, що конструкція «ідеал виховання» є доволі хиткою, оскільки вона залежить від періоду розвитку суспільства, його потреб та мети виховання. Наприклад, у первісному суспільстві прагнули навчити виживати, тобто, підготувати людину до життя в складних умовах. Вже в період Античності мета виховання зазнає трансформації. Пріоритетним у двох відомих виховних системах Давньої Греції (спартанської й афінської) є домінування зневажливого ставлення до фізичної праці і до

людей праці. Однак, якщо виховання у Спарті мало яскраво виражений військово-фізичний характер, і його головним завданням виступала підготовка мужнього, фізично розвинутого, здорового, загартованого і витривалого воїна – захисника земельної аристократії, то в Афінах цілеспрямовано виховували всебічно розвинену людину. Натомість, педагогічна думка Стародавнього Риму на всіх етапах переслідувала, перш за все, практичні цілі. Ідеї гуманізму доби Ренесансу є ключовими в педагогічній думці цього періоду, яку згодом номінують як гуманістичну педагогіку.

Систематизація відомостей про ідеал національного виховання в процесі онтогенезу українського народу слугуватиме підґрунтям до становлення позицій І. Я. Франка відносно формування національної свідомості українців, що є актуальним для педагогічної думки України.

Східні слов'яни, до яких відносимо українську націю, відокремившись від слов'янської мовної сім'ї, створили оригінальну систему виховання, в основу якої покладено процес включення дітей у конкретні види трудової діяльності дорослих [8, с. 16].

Передача підростаючому поколінню трудових умінь, сталих правил поведінки, релігійних уявлень, традицій, звичаїв, обрядів та підготовка мужнього воїна – захисника своєї землі у сукупності розкривають мету виховання східних слов'ян.

Одним із перших самостійних вітчизняних творів педагогічного змісту є «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, в якому висвітлено вихідні положення православного погляду на виховання людини. Виховним ідеалом для русичів Іларіон вважав підготовку молодого покоління до захисту рідної землі. У творі в художній формі втілено патріотичну ідею незалежності Давньої Русі в усіх сферах суспільного та культурного життя, проводиться ідея патріотизму, любові до Батьківщини [8, с. 27].

Вагомий вплив на формування виховної системи українців здійснив педагогічний твір Володимира Мономаха «Повчання дітям», в якому репрезентовано важливий матеріал для суджень про виховний ідеал Київської Русі. Ідея гуманізації суспільних відносин згодом стала підґрунтям педагогіки українського народу.

У «Повчанні...» порушено важливі проблеми морального, трудового, патріотичного, релігійного виховання. Володимир Мономах вказує на важливу роль освіти у вихованні, наводить приклад свого батька, який умів розмовляти п'ятьма іноземними мовами, за що його поважали й за кордоном. Значне місце у вихованні дітей відведено ролі прикладу старших.

У цьому творі вперше у Європі обґрунтовано необхідність переходу від релігійно-аскетичного виховання до виховання, яке пов'язане з практичними потребами людини. Володимир Мономах також уперше у вітчизняній літературі вказав на зв'язок освіти з потребами

життя і діяльністю особистості. До нього в давньоруській книжності проблеми виховання та навчання розглядалися в аспекті «пізнання волі божої». Відгомін цих позицій простежуємо в педагогічних ідеях видатних педагогів та діячів культури ХІХ – ХХ ст., зокрема, І. Франка, який наголошував на важливості відходу школи від церкви.

Школа як один з основних інститутів виховання привертає особливу увагу Івана Франка. За його переконаннями навчання має здійснюватися в тандемі з працею, а навчальний процес забезпечуватиме широку освіту, яка спирається на найкращі надбання людства. Шкільна освіта, на думку І. Франка, зумовлює всебічний розвиток мислення та інших психічних процесів дитини.

Мету національного виховання української молоді письменник убачав у всебічній підготовці її до здійснення найвищого ідеалу нації – осягнення власної державності, до творчої участі в розбудові рідної духовної й матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі [1, с. 372].

У своїх працях «Народні школи і їх потреби», «Великі діяння пана Бобжинського», «Освіта народу Галичини», «Педагогічні невігласи» та ін. письменник гостро критикує недоліки тогочасної народної школи та реакційну політику австрійського уряду в галузі освіти, які суперечать його розумінню школи. У статті «Наші народні школи і їх потреби» І. Франко писав, що «стара» школа не враховує нагальні потреби та інтереси народу, що зумовлює відсутність прогресу в освітній думці.

За І. Франком мета, завдання, зміст освіти та виховання полягають у забезпеченні правильного розумового, фізичного і морального виховання учнів, розвитку самостійного мислення [8, с. 147]. Реалізація зазначеного можлива лише у випадку здійснення процесу навчання мовою рідною для конкретної спільноти. Ця позиція є принциповою, оскільки має велике значення у вихованні любові до рідного слова, його краси і чарівної милозвучності. Зважаючи на це, акцентуємо увагу на естетичній рефлексії як важливій умові формування «суцільного культурного організму» нації, яка, з одного боку, позначена «проходженням» історії через «серце і душу кожного громадянина», з іншого – осмисленням естетичного досвіду особистості, в ширшому розумінні – осмислення гармонії природи й людського буття через ціннісне ставлення до них: переживання, хвилювання, особливу емоцію від світовідчуття та світорозуміння, які спонукають до вираження цих феноменів у неповторних культурних формах, що слугують ідентифікаційними чинниками існування особистості, етносу чи нації в цілому [4, с. 1]. Зважаючи на акцентування І. Франком на навчанні рідною мовою та реалізацію естетичної функції, вважаємо за доцільне одним з принципів виховання вважати кордоцентризм, який становив один з принципів педагогічної системи його попередника Г. Сковороди.

Освітнім ідеалом, за І. Франком, є широка, всебічна, звільнена від усіляких забобонів, глибоко народна, національна за формою і одночасно загальнолюдська гуманна школа [1, с. 372].

Особливе місце у виробленні ідеальної системи освіти відведено особі вчителя. В творах І. Франка простежуємо контрастне представлення двох категорій учителів. В оповіданнях «Малий Мирон», і «Отець-гуморист» письменник зображує обличчя вчителя-сади́ста, який знущається над учнями. Однак, в оповіданні «Борис Граб» І. Франко представляє того вчителя, який є носієм рис справжнього народного вчителя, котрий віддає усі свої сили й знання народові.

Гарний учитель, на думку І. Франка, має довірливі стосунки зі своїми учнями. Він уникає шаблонів й одноманітності в навчанні, розвиває в школярів самостійність думки. Міхновський, навчаючи свого учня Бориса, застерігає його від читання «комедій історії літератури» та пропонує покладатися на особисту оцінку, власне бачення твору: *«Старайся насамперед пізнати якнайбільше творів літератури з власного життя, а тоді вже берися й до історії літератури. Я би велів попалити дев'ять десятих частин усіх тих комедій, се попросту деморалізація, а не наука. Вони виробляють цілі генерації тих премудрих людей, що все знають, але поверха, з чужих слів, а про все готові говорити з таким певним видом, немов вони все те бачили, читали й передумали»* [10, с. 189]. Вчитель, за розумінням І. Франка, є носієм кращих моральних якостей, скеровує свою діяльність на виховання любові до праці та людей праці. Справжній вчитель має не тільки ґрунтовну теоретичну підготовку, а й володіє практичними навичками, добре знає тонкощі сільського господарства [8, с. 147].

Підсумовуючи відомості щодо ідеалів освітніх систем, зазначимо, що розуміння ідеалу виховання зумовлено вимогами окремої нації, що вказує на унікальність виховних орієнтирів кожного народу.

Для українського суспільства ідеалом національного виховання є гуманістично налаштована, працююча та релігійна людина; патріот – людина, яка має почуття національної гідності, шанує історичну пам'ять та сталі традиції предків, готова стати на захист Батьківщини.

Зважаючи на те, що школа є провідним інститутом виховання, в результаті дослідження праць І. Франка виокремлюємо чинники, що в сукупності становлять основні вимоги до освітньої системи, яка максимально сприятиме формуванню національного виховного ідеалу: 1) навчання рідною мовою, 2) гуманістична спрямованість, 3) демократизація освітньої системи, 4) відповідність навчання вимогам сучасного суспільства 5) орієнтація на розвиток навичок самостійної роботи учнів.

Джерела та література

1. Васюк О. В. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки: хрестоматія / О. В. Васюк, І. В. Сопівник. – К. : Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2010. – 600 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Історія педагогіки / за ред. проф. М. В. Левківського, докт. пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 1999. – 336 с.
4. Кочура Н. Естетична рефлексія світогляду українця: від міфу до основ національної культури / Н. Кочура // [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2081/1/Kochura.pdf>
5. Кульчицький В. Й. Роль національного виховання у формуванні особистості громадянина / В. Й. Кульчицький // Вісн. Житомир. держ. ун-ту – Вип. 16. – 2012. – С. 85 – 89.
6. Купчишина В. Ч. Виховні ідеали епохи Античності та епохи Відродження: порівняльний аспект / В. Ч. Купчишина // Зб. наук. праць Національної академії державної прикордонної служби України. – 2014. – Вип. №1 (70). – С. 60 – 72.
7. Лозко Г.С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. С. Лозко. – К. : „Артек”, 2001. – 301 с.
8. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навчальний посібник / Лузан П.Г., Васюк О.В. – 2-ге вид., доп. і перероб. –К. : ДАКККіМ, 2010. – 296 с.
9. Сошніков А. О. Національний виховний ідеал як педагогічний результат конструювання «української людини» / А. О. Сошніков // Науковий вісник. Серія «Філософія» – Харків : ХНПУ, 2014. – Вип. 13. – С. 148 – 154.
10. Франко І. Борис Граб // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 18. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 189.
11. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т.45. – К. : Наук. думка, 1986. – С. 404.